

University of Groningen

Antiphon's eerste rede

Wijnberg, Simon

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1938

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Wijnberg, S. (1938). *Antiphon's eerste rede*. Paris.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

I

ANALYSE *)

Het werk van een redenaar voor het gerecht kan men van twee kanten beschouwen: van den juridischen of van den philologischen; onze bedoeling is het Antiphon's eerste rede in het bijzonder van de philologische zijde te beoordeelen, hoewel hier en daar een bescheiden uitstapje op het gebied van den jurist noodzakelijk zal blijken.

In iedere redevoering, die voor een Atheensche rechtbank uitgesproken werd, gaat aan de eigenlijke behandeling van het geval een deel vooraf, dat onze aandacht trekt, ik bedoel het prooemium, de voorrede of inleiding. Dit stereotiepe deel ontbreekt ook hier niet (§ 1—4), zoodat in dit opzicht althans onze oratie niet van den regel afwijkt:

de aanklager, een jonge man, nog onervaren in processen, schildert zijn moeilijke positie en tracht daardoor de rechters gunstig voor zich te stemmen. Zijn optreden, heet het, valt hem zwaar: eenerzijds droeg zijn vader op zijn sterfbed hem op als wreker te fungeeren en de moordenaars te vervolgen, en dit na te laten zou dus de verzaking van een heiligen plicht zijn; anderzijds komt hij, zoo hij aan die opdracht

---

*) Bij de bewerking dezer eerste redevoering van Antiphon heb ik hoofdzakelijk gebruik gemaakt van de editie van Blass—Thalheim, daarnaast van die van Jernstedt en van Gernet. De twee hss., waarvan alle andere zijn afgeleid, A = Crippsianus of Burneianus 95 (13de eeuw) en N = Oxoniensis (14de eeuw), zijn reeds herhaaldelijk zorgvuldig vergeleken, en de overlevering biedt betrekkelijk weinig moeilijkheden.

wil voldoen, in de noodzakelijkheid den strijd aan te binden met nauwe verwanten, „met broeders, zonen van eenzelfden vader en de moeder zijner broeders”. Hij kiest het laatste en laat zich daarbij leiden door de τύχη (§ 2); zijn levensomstandigheden en de ανάγκη hebben het gewild, dat hij dezen strijd zou voeren. Maar ook zijn verwanten zelf hebben hem hiertoe gedwongen, omdat zij hun plicht als bloedwrekers verzaken, zich aan de zijde der moordenaars scharen en dus als tegenpartij tegenover hem staan. Als zoon kiest hij de zijde van zijn vader, zijn broeders daarentegen, wier plicht het geweest ware als de wrekers van hun vader op te treden, zijn — als tegenpartij — „als moordenaars” te beschouwen, zooals hij in zijn aanklacht durft beweren. Daarom richt de aanklager tot de rechters dit verzoek (§ 3): gesteld, dat hij het bewijs zal leveren, dat de moeder zijner broeders de moordenaars zijns vaders is en zij reeds herhaaldelijk er op betrapt is hem naar het leven te hebben gestaan, mogen dan de rechters in de eerste plaats hun wetten, die hun door de goden en de voorvaderen gegeven zijn, „helpen”, in de tweede plaats den vermoorde en hem, die alleen gelaten is, de behulpzame hand bieden. Op het gemoed der rechters tracht hij te werken door hen ἀναγκαῖοι „verwanten” te noemen, die de plaats der werkelijke bloedverwanten moeten innemen: die hadden immers wrekers van den doode moeten worden en helpers van hem in stede van „moordenaars”. In zijn verlatenheid vraagt hij zich daarom af, of men in dergelijke omstandigheden niet het best doet zijn toevlucht te nemen tot de rechters en „het Recht”.

Hoofddoel van het prooemium is de geïsoleerde positie van den aanklager zoo veel mogelijk te laten uitkomen, aan den anderen kant zijn verhouding tegenover de aangeklaagde vrouw in zoo vaag mogelijke termen aan te duiden: weliswaar kunnen we aannemen, dat de rechters met de omstandigheden van den aanklager bekend zijn, maar het is zaak deze in het prooemium zooveel mogelijk te verdoezelen *).

---

*) Bij de bespreking der schuldvraag wordt de verhouding tusschen den aanklager en de aangeklaagde nader uiteengezet.

Na het prooemium verwachten we in overeenstemming met den regel de διήγησις of narratio, maar A. is met goede gronden van den gewonen weg afgeweken: de προκατασκευή, die gemeenlijk als een uitvloeisel of voortzetting van het prooemium te beschouwen is en ten doel heeft bij de rechters stemming te maken tegen de andere partij, beperkt zich feitelijk tot § 5 *), terwijl men §§ 6—13 veel beter met Thiel aanduidt als „argumentatio” dan als προκατασκευή**), daar deze paragraphen vrijwel uitsluitend beoogen de noodige bewijsgronden voor de schuld der aangeklaagde bijeen te brengen, nadat in § 5 niet zonder bravoure de stoute woorden ἄλλως τε καὶ — ἐκ προνοίας ἀποκτενίασις zijn uitgestooten. De man probeert de rechters in deze §§ te overbluffen en bouwt een bewijsvoering op uit het ongerijmde.

We kunnen in deze argumentatio duidelijk twee deelen onderscheiden; het eerste omvat § 6—7: de spreker ontzegt daar den broeder, die als κύριος van de moeder optreedt, het recht te beweren ὡς εὖ οἶδεν ὅτι γ' οὐκ ἀπέκτεινεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ τὸν πατέρα τὸν ἡμέτερον. Immers deze kon met geen enkele getuigenis de waarheid zijner woorden staven; hij weigerde toch de βάσανος zijner slaven, het eenige middel, dat volgens den aanklager klaarheid in deze zaak had kunnen brengen.

Uit de weigering echter der tegenpartij de slaven voor de βάσανος beschikbaar te stellen weet de aanklager zich nog een ander wapen te smeden, dat hij met kracht aanwendt tegen zijn ἀντίδικοι (§ 8), daarmee het tweede deel der argumentatio beginnend (§ 8—13); hij constateert nl., dat juist uit die weigering de schuld der aangeklaagde vrouw is op te maken: „immers”, zoo redeneert hij, „mijn tegenstanders weigeren de βάσανος, overtuigd als zij zijn, dat juist door deze de schuld van hun moeder aan het licht treedt; stonden zij de βάσανος toe, dan zou deze haar redding verhinderen, haar schuld immers bewijzen; de weigering laat ons over den stand van zaken in het onzekere (§ 8 τὰ γὰρ γινόμενα ἐν τούτῳ ἀφανι-

---

*) Keil, Fleckeisens Jahrb. f. Klass. Phil. 135, p. 89—102 vat deze § nog als een deel van het prooemium op.

**) Rosenthal p. 5; Hamburger p. 118, 90; Mayr, Antiphons Rede gegen die Stiefmutter, Programm des Staats-Obergymnasiums zu Klagenfurt, 1904, p. 5.

σθῆναι) en kan derhalve de tegenpartij doen hopen vrijspraak voor de aangeklaagde te verkrijgen”.

Nadat de spreker aldus op sophistische wijze *schuld bewust* zijn bij zijn tegenstanders bewezen en hun elk recht van spreken onder eede betwist heeft (§ 8), geeft hij ons in § 9—10 in tegenstelling met de door de tegenpartij geweigerde βάσανος een schildering van de door hem zelf voorgestelde. In § 9 deelt hij terloops mee, dat de slaven feitelijk slechts met vroegere moordplannen op de hoogte waren, maar toch stelt hij hun scherpe ondervraging op de pijnbank voor, daar hij bij hen „natuurlijk” ook kennis van den laatsten, met succes bekroonden, aanslag vooronderstelt *), en daarop baseert hij zijn verzoek of liever zijn bereidwilligheid de slaven aan een pijnlijk verhoor te onderwerpen. Om echter te toonen (§ 10), hoe gematigd en bescheiden hij van dit recht gebruik wil maken, doet hij zijn tegenstanders het voorstel zelf de leiding van het onderzoek op zich te nemen, terwijl hij afziet van een persoonlijke leiding of van de keuze van derden, die als βασανισταί zouden optreden. Heeft hij door deze inschikkelijkheid niet het recht de door hem voorgestelde βάσανος het epitheton δικαιοτάτη toe te kennen, en uit zijn „eerlijk” optreden een τεκμήριον te distilleeren ὅτι ὀρθῶς καὶ δικαίως μετέρχομαι τὸν φονέα τοῦ πατρός?

Thans neemt de spreker als wapen het zoogenaamde omdraaiingsbetoog ter hand (§ 11—12): waren, zoo gaat hij verder, de tegenstanders van hun kant hun slaven voor de βάσανος komen aanbieden, maar hadde hij geweigerd hun aanbod aan te nemen, dan zouden zij zeker hiermee een bewijs voor hun onschuld geleverd hebben; nu echter in werkelijkheid hij de voorsteller der βάσανος is, de tegenstanders hun slaven niet hebben willen afstaan, behoudt hij zich het recht voor daaruit een bewijs voor hun schuld te halen (§ 12). Volgens den spreker is verder het streven der tegenstanders vrijspraak van de rechters te verkrijgen volkomen in tegenspraak met hun weigering δικασταί γενέσθαι δόντες βασανίσαι τὰ αὐτῶν ἀνδράποδα. Nadat hij nogmaals evenals in § 8 er op gewezen heeft, dat het in het belang der tegenpartij is,

*) Terecht zegt Thiel, Mnem. LVI p. 82 „Quis iudex talia audiens servos (si omnino quid noverant) de prioribus tantum conatibus testimonium reddere posse, de ipso vero scelere nil scire suspicari potuit?”

indien elk in de zaak klaarheid brengend onderzoek wordt nage-
laten — dit zou immers in haar nadeel uitvallen — wijst hij den
rechters op hun plicht de juiste toedracht van het gebeurde
aan het licht te brengen.

Wij zijn hiermee aan het eind der προκατασκευή of liever der
argumentatio gekomen; als overgang tot de διήγησις en in aan-
sluiting aan de laatste woorden dezer argumentatio (ἀλλ' οὐχ
ὡμεῖς — ἀλλὰ σαφὲς ποιήσετε) hooren we in de πρόθεσις of προκα-
τάστασις (§ 13) de schoonklinkende belofte van den beschuldiger
zijn medewerking te verleenen om tot de ἀλήθεια τῶν γενομένων
door te dringen; vol effect klinken de poëtische slotwoorden:
Δίκη δὲ κυβερνήσειεν; zij laten ons den spreker bijna als den ver-
tegenwoordiger of de personificatie der ἀλήθεια zien.

Thans volgt de διήγησις (§ 14—20), waarin de spreker ons op
effectvolle wijze de moordscène schildert; den inhoud van dit
louter op fantasie berustende verhaal uitvoerig te schilderen is
overbodig en het is voldoende op deze plaats het woord te laten
aan v. Wilamowitz *): „Es folgt die Erzählung, für uns die
anziehendste Partie. Da halte man zunächst fest, dass strenggenom-
men nichts zu erzählen war. Die Thatssachen standen fest und
lehrten nichts weiter; das Detail des Verbrechens konnte niemand
wahrheitsgetreu schildern, denn die Beteiligten waren alle todt.
Es kam also auf die Färbung an, die doch so gehalten werden
musste, dass die Bahn der Wahrheit, in welcher Dike die Rede
halten sollte, nicht verlassen würde. Dazu helfen zunächst Eingeständnisse der freien Ausmalung nach Massgabe der Wahrscheinlichkeit”.

Uitgaande van het vaststaande feit, dat Philoneos, de vriend van
den vader, bij het ons in finessen geschilderde offerfeest (§ 17—18)
na het drinken van den offerwijn onmiddellijk (§ 20) ge-
storven is, de vader door een ziekte werd aangetast, waaraan hij
op den twintigsten dag bezweek, weet de spreker,
terwijl hij om de waarschijnlijkheid van moordgedachten bij de
aangeklaagde vrouw en haar vriendin te bewijzen de verhouding

---

*) Hermes XXII p. 202.

tusschen de beide vrouwen en beider positie tegenover de slachtoffers schildert (§ 14—15), met gebruikmaking van alle middelen der fantasie ons een tafereel voor oogen te tooveren, dat mogelijk de schuld der moeder bij de argelooze rechters kon suggereeren *).

Na de διήγησις had de spreker de schuld der vrouw met getuigenverklaringen, zooals gebruikelijk was, moeten bevestigen, vooral, als we ons de woorden ἐὰν ἀποδείξω § 3 herinneren. Indien echter de orator in overeenstemming met den usus op het prooemium dadelijk de διήγησις had laten volgen, zou het den rechters op grond van de in die διήγησις vermelde feiten toch zeker niet ontgaan zijn, dat het in onze zaak onmogelijk was met getuigen voor den dag te komen, daar alle personen, die in het drama een rol speelden, niet meer tot de levenden behoorden. Daar verder uit de διήγησις nergens blijkt, dat de slaven met het laatste, met succes bekroonde moordplan op de hoogte waren — de spreker zou niet nagelaten hebben daarvan te reppen — zou A. zeker een gevaarlijk spel gespeeld hebben, zoo hij de in de προκατασκευή vervatte argumentatio op de διήγησις had laten volgen: immers in dat geval zouden de rechters, door de διήγησις reeds overtuigd van de onmogelijkheid getuigen aan te voeren, de zwakte der argumentatio zeker gevoeld en de wankelheid der stelling, dat de slaven ook van dit laatste moordplan kennis moesten hebben, ingezien hebben. Daarom gaat de redenaar tot een bijzondere compositie over: hij laat op het prooemium dadelijk een argumentatio volgen en weet uit de weigering der tegenpartij hun slaven beschikbaar te stellen langs sophistischen weg schuldbewustzijn bij zijn ἀντίδικοι aan te toonen, of liever een bewijs van de schuld der aangeklaagde af te leiden; aan het eind der argumentatio meent hij zijn taak ten volle volbracht te hebben. Hij is er van overtuigd, dat de rechters de schuld der vrouw bewezen, en hem van den eisch getuigen te stellen ontslagen achten, verhinderd als hij is door de tegenstanders daaraan te voldoen. Zich de rechters geheel aan zijn zijde wanend kan hij thans tot de διήγησις overgaan, die

---

*) Zie verder den commentaar op § 14—20.

ten doel heeft zijn hoorders nog meer in hun overtuiging te sterken *)

Begrijpelijk is het, dat de spreker van de bij de rechters gewekte stemming in het thans volgende deel (de δικάσιολογία: § 21—27) zooveel mogelijk gebruik tracht te maken. In deze §§ belicht hij scherp met gebruikmaking van sterke antithesen het standpunt van zich zelf en dat zijner tegenstanders: in de eerste plaats stelt hij zijn gerechtvaardigd verzoek tot de rechters, om zich als wrekers van den voor eeuwig verongelijkte op te werpen (§ 21) tegenover de bede der tegenpartij, die ten doel heeft strafeloosheid te verkrijgen voor haar, die de goddelooze daad heeft bedreven. De heiligheid van den Areopagus geeft echter een waarborg, dat niet de moordnares, maar de vermoorde op medelijden kan rekenen en de misdadige bede niet voor verhoor in aanmerking komt (§ 22).

Vervolgens (§ 23) worden feitelijk de beide zelfde beden der twee partijen opnieuw tegenover elkaar gesteld; het verschil bestaat slechts in den vorm der dictie; scherp staat het doel van de bede der tegenstanders (ὅπως <ἢ μήτηρ> δίκην μὴ δῶι) tegenover dat van sprekers verzoek (ὅπως παντὶ τρόπῳ δίκην δῶι). De door de goden hun opgelegde taak wijst ook thans den rechters weer den weg, die ingeslagen moet worden.

Nadat de spreker hierop in het kort (§ 24) zijn optreden en dat zijner tegenstanders gemotiveerd heeft — hij toch treedt op als „helper” van zijn vermoorden vader en de heilige wetten, zijn ἀντίδικοι daarentegen zijn de helpers der aangeklaagde en willen dus straffeloosheid voor haar verkrijgen, die de wetten geminacht heeft — spreekt hij als zijn oordeel uit, dat het zoowel tegenover de goden als tegenover de menschen (§ 25) gerechtvaardigd is, dat het medelijden der rechters aan de zijde van den vermoorde staat en dus de aangeklaagde haar straf niet ontgaat: dat eischt toch zeker ook het recht der wedervergelding.

In het volgende deel der rede gelukt het den schrijver op sophistische wijze het karakter der misdaad als gewelddadig (βιαιώσ:

*) Wat het resultaat betreft, dat de spreker met zijn narratio meent bereikt te hebben, verwijs ik naar den commentaar op § 21; voor de geheele compositie zie men verder het overtuigende artikel van THIEL, Mnem. LVI p. 81—87.

§ 26) voor te stellen, om in overeenstemming daarmee aan de aangeklaagde elk recht op medelijden te ontfeggen. Nog eenmaal wordt het recht der wedervergelding op den voorgrond geschoven en de gedachte van § 25 wordt herhaald, echter in krachtiger termen en zóó, dat de misdaad met betrekking tot de goddelijke en menschelijke wezens beschouwd wordt (§ 27).

De spreker is aan het eind zijner δικαιολογία gekomen en kan zich vleien met de hoop de rechters nog meer in hun overtuiging van de schuld der aangeklaagde gesterkt te hebben; hij had zijn taak als aanklager ten volle vervuld kunnen achten, maar hij heeft nog één wapen in de hand, waarmee hij zich aan het slot zijner rede tegen zijn tegenstanders richt.

Voor de beteekenis dezer laatste §§ verwijs ik naar mijn commentaar op § 28; slechts zij hier bijgevoegd, dat het den accusator gelukt is het verwijt geen „testes” gesteld te hebben ondanks zijn belofte in § 3 van zich af te schuiven en het te doen voorkomen, alsof juist de tegenpartij verplicht ware getuigen voor te brengen. De spreker deinst er zelfs niet voor terug zich schuldig te maken aan een tegenspraak: in de argumentatio (§ 5—13) doet hij, alsof de slaven wel met de moordplannen op de hoogte zijn, hier beweert hij juist, dat dergelijke plannen zooveel mogelijk in het geheim (§ 28) voorbereid worden en niet μαρτύρων ἐναντίον; ook hier is weer een duidelijke aanwijzing, waarom de argumentatio zoo ver mogelijk naar voren werd geschoven en haar plaats vóór de διήγησις vond; juist omdat hij met behulp der eigenaardige compositie den indruk van de schuld der vrouw meent versterkt te hebben, waagt hij het hier, zonder vrees zijn zaak daardoor te bederven, de in § 28—30 geuite gedachten te verkondigen. Het gelukt hem vrijwel in dit deel de ongegrondheid van de bewering der tegenpartij εὖ εἶδέναι <τὴν μητέρα> μὴ πεποιηκυῖαν ταῦτα te staven door het gebrek aan getuigen aan de zijde zijner ἀντίδικοι vast te stellen, maar zich aan den anderen kant zelf als getuige op te werpen voor de overtuiging zijns vaders, die hem op zijn sterfbed de moeder als de schuldige aanwees.

Verheugd is de aanklager aan het eind van zijn taak gekomen te zijn; verruimd haalt hij adem en hij verklaart de rest aan de heeren rechters over te laten. Plechtig zijn de laatste woorden: οἶμαι δὲ καὶ θεοῖς τοῖς κάτω μέλειν οἱ ἡδίκηνται.